

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

M.F.AXUNDOV ADINA AZƏRBAYCAN MİLLİ KİTABXANASININ BEYNƏLXALQ ƏLAQƏLƏRİ: İNKİŞAFI VƏ MÜASİR VƏZİYYƏTİ (1923-2017-ci illər)

İxtisas: 3356.01-Kitabxanaşünaslıq,
bibliografiyaşünaslıq və kitabşünaslıq

Elm sahəsi: Tarix

İddiaçı: **Mələk Xanım Məmməd qızı Hacıyeva**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2022

Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin Kitabxanaşünaslıq kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

tarix elmləri doktoru, professor

Abuzər Alı oğlu Xələfov

Rəsmi opponentlər:

tarix elmləri doktoru, dosent

Tofiq Hümbət oğlu Nəcəfli

tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Zahidə Tofiq qızı Rzayeva

tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Nigar Xan qızı Babaxanova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən BED 1.30 Birdəfəlik Dissertasiya şurası.

Dissertasiya şurasının
sədri:

tarix elmləri doktoru, professor

Kərim Kərəm oğlu Şükürov

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

İlqar Vahid oğlu Niftəliyev

Elmi seminarın
sədri:

tarix elmləri doktoru, professor

Xəlil İsmayıl oğlu İsmayılov

Xəlil İsmayıl oğlu İsmayılov

I. DISSERTASIYANIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktualığı və işlənmə dərəcəsi. Dünyanın aparıcı ölkələrinin beynəlxalq mədəni əlaqələrinin əsas tərkib hissələrindən biri kitabxana işi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq və beynəlxalq əlaqələrdir. Tarixən bu proses kitabxanalar yaranandan başlamış, bütövlükdə bəşər sivilizasiyasının, o cümlədən dünyada kitabxana işinin inkişafı ilə şərtlənmişdir.

Beynəlxalq əlaqələrin dinamik inkişafı kitabxana işi sahəsində də beynəlxalq əməkdaşlığın daha da intensivləşməsinə şərait yaratmış, ayrı-ayrı ölkələrdə kitabxana işinin inkişafında bu istiqamət mühüm rol oynamışdır. Bu sahədə əldə olunan tarixi empirik təcrübənin öyrənilməsi və nəzəri cəhətdən ümumiləşdirilməsi kitabxanaşünaslıq elmi qarşısında duran əsas vəzifələrdən biridir.

Azərbaycanda kitabxanaların beynəlxalq əməkdaşlığı inkişafının bütün tarixi ərzində, hətta sovet ideologiyasının hakim olduğu illərdə belə müxtəlif səviyyələrdə yaranıb inkişaf etmiş və müasir mərhələyə gəlib çatmışdır. Beynəlxalq informasiya mühitində əsas aktor kimi ölkəmizin kitabxanaları, xüsusilə M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası özünəməxsus və çoxvektorlu fəaliyyəti ilə seçilən bir müəssisə kimi önəmli yer tutur. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası qlobal informasiya axınının formalaşmasında, idarə olunmasında və kitabxanalararası beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində kifayət qədər ciddi əhəmiyyətə malik olan təsisatdır.

Ümummillə Lider Heydər Əliyevin Azərbaycana ikinci rəhbərliyi dövründə Azərbaycan kitabxanaları, eləcə də Azərbaycan Milli Kitabxanası XX əsrin 70-ci illərindən başlayan, lakin XX əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində itirilmiş beynəlxalq əlaqələrini bərpa və inkişaf etdirmiş, kitabxananın maddi-texniki bazasının yaxşılaşdırılması, kitabxanaya ayrılan maliyyə vəsaitinin artırılması, yeni binanın müasir avadanlıqlarla təchizatı, fondun yeni ədəbiyyatla təkmilləşdirilməsi kitabxana işinin yeniləşməsinə təmin etmişdir. Kitabxananın həyatında baş vermiş bu dönüş təbii ki, kitabxananın beynəlxalq fəaliyyətinin də inkişafına təkan vermiş, xarici ölkələrin milli kitabxanalarının iş təcrübəsi öyrənilmişdir. “Respublikanın

sosial-iqtisadi vəziyyətini inkişaf etdirmək üçün biz xarici ölkələrlə və dünyanın bütün şirkətləri ilə sıx əməkdaşlıq etməyi, Azərbaycanla xarici ölkələr, şirkətlər arasında müştərək iş görməyi iqtisadiyyat sahəsində əsas istiqamətlərdən biri hesab edirik” deyən Ulu Öndər kitabxanaların da inkişafında beynəlxalq təcrübənin mühüm amil olduğunu vurğulamışdır.

Ümumiyyətlə, beynəlxalq əməkdaşlıq, kitab mübadiləsi və inteqrasiya məsələləri Azərbaycan Respublikasında qəbul edilmiş hüquqi-normativ qanun və aktlarda geniş şəkildə təsbit edilərək öz əksini tapmışdır. Heydər Əliyevin Azərbaycan mədəniyyəti qarşısında ən böyük xidmətlərindən biri də mədəniyyət sahəsində hüquqi qanunvericilik bazasının yaradılmasına diqqət və qayğıdan ibarətdir. Məhz Ulu Öndərin ciddi tapşırıqları və qayğısı nəticəsində XX əsrin 90-cı illərinin ikinci yarısında və XXI əsrin əvvəllərində “Mədəniyyət haqqında”¹, “Kitabxana işi haqqında”², “Nəşriyyat işi haqqında”³, və “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında”⁴, “Məlumat azadlığı haqqında”⁵ Azərbaycan Respublikasının qanunları işlənərək qəbul olunmuşdur. Bu sənədlərdə beynəlxalq əməkdaşlıq, milli irsin xaricdə təbliği, beynəlxalq kitab mübadiləsi məsələləri ayrı-ayrı bəndlərdə şərh edilmişdir.

Azərbaycan Milli Kitabxanasının beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsindəki zəngin təcrübəsi milli kitabxanaşünaslıqda xüsusi tədqiqat obyektinə kimi hər zaman mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Milli Kitabxananın beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində fəaliyyətinin

¹“Mədəniyyət haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu // Azərbaycan, – 2013, 17 fevral. – s. 2-4.

² “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu // Azərbaycan, – 1999, 14 mart. – s. 3.

³ Kitabxana işinə dair rəsmi sənədlər (Qanun və qanun qüvvəli normativ hüquqlu sənədlər toplusu) /tərt. K.Tahirov. – 3-cü təkmilləşdirilmiş nəşri, – Bakı. – 2015. – s. 54-68.

⁴ “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu // İnformasiya və məlumat azadlığı haqqında sənədlər toplusu, – Bakı: Qanun, – 2007. – s. 3-14.

⁵ “Məlumat azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu // İnformasiya və məlumat azadlığı haqqında sənədlər toplusu. – Bakı: Qanun, – 2007. – s. 16-19.

başlıca istiqaməti beynəlxalq və regional kitabxana təşkilatları və ayrı-ayrı aparıcı informasiya mərkəzləri ilə ikitərəfli münasibətlərin qurulması olmuşdur. Kitabxananın beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində fəaliyyətini şərti olaraq iki tərkib hissəyə bölmək olar:

1) Beynəlxalq tədbirlərin təşkili, beynəlxalq kitabxanalararası abonement, beynəlxalq sənəd mübadiləsi və bibliografiya sahəsində əməkdaşlıq;

2) Kitabxanaçı mütəxəssislərin ixtisasının artırılmasının təmin edilməsi.

Buraya informasiyaya əlçatanlığın bilavasitə təmin edilməsi yolları, görüşlərin keçirilməsi yolu ilə təcrübə mübadiləsi (seminar, konfrans, treninq, işçi mübadiləsi və s.), müxtəlif nəşrlər vasitəsilə (materialların tərcüməsi, birgə nəşrlərin hazırlanması və s.), qabaqcıl təcrübə haqqında informasiyanın yayılması və s. daxildir.

Tədqiqatın aktuallığını şərtləndirən amilər sırasında milli kontentin qlobal məkana inteqrasiyası, dünya və milli informasiya resurslarına hər bir oxucunun əlyətərliyinin təmin edilməsi zərurəti, kadrların beynəlxalq miqyasda yetişdirilməsi tələbləri, dünyada multikultural ədəbiyyata marağın artması, kitabxananın müasir informasiya texnologiyaları əsasında fəaliyyətinin təşkili və informasiyalaşması strategiyası, beynəlxalq kitabxana təşkilatları ilə qarşılıqlı əlaqələrin intensivləşdirilməsi zərurəti və s. daxildir.

Azərbaycan Milli Kitabxanasının beynəlxalq əlaqələri müfəssəl, sistemli və kompleks şəkildə olmasa da, bir sıra əsərlərdə qismən əhatə edilmişdir.

Azərbaycan Milli Kitabxanasının tarixinin ilk tədqiqatçısı, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, Əməkdar elm xadimi, tarix üzrə elmlər doktoru, professor A.A.Xələfovun bir sıra elmi əsərlərində, kitab və məqalələrində ⁶

⁶ Xələfov, A.A. Azərbaycanda kitabxana işinə dair Heydər Əliyev doktrinası uğurla davam edir / A.A.Xələfov, – Bakı. – 2009. – 185 s.; Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: Dərslik / A.A.Xələfov. – Bakı: BUN, – h.2. – 2007. – 552 s.; Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: Dərslik / A.A.Xələfov. – Bakı: BUN, – h.3. – 2010. – 432 s.; Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi /A.A.Xələfov. – Bakı: Azərneşr, – 2006. – 312 s.; Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik/A.A.Xələfov. – Bakı: BUN, – h.3. –2003. – 314 s.; M.F. Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası 90 il elm və mədəniyyətin xidmətində/A.A.Xələfov. – Bakı: Bakı

Milli Kitabxananın fəaliyyətindən bəhs edərəkən inkişafının müxtəlif mərhələlərində kitabxananın beynəlxalq münasibətlər kontekstində işindən bəhs edilmiş, dünya kitabxanaları ilə qurulan qarşılıqlı münasibətlərdən, birgə əməkdaşlıqdan söhbət açılmışdır.

Eyni zamanda M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının müxtəlif istiqamətlərdə fəaliyyəti haqqında dissertasiya işləri müdafiə etmiş alimlərdən xüsusilə professor Kərim Tahirovu⁷, dosent Almaz Abbasovanı⁸, tarix üzrə fəlsəfə doktorları Arzu Vəliyevanı və Eldəniz Məmmədovu qeyd etmək lazımdır.

Professor X.İ.İsmayılovu⁹, dosentlər N.İ.İsmayılovun¹⁰, A.İ.Qurbanovun¹¹, M.Ə.Məmmədovun¹², K.İ.Aslanın¹³,

Universiteti, – 2013. – 61 s.; Türk dünyası milli kitabxanaları / A.A.Xələfov, P.Kazımi. – Bakı: Mütərcim, – 2016. – 197 s.

⁷ Tahirov, K.M. Dünya milli kitabxanaları / K.M.Tahirov, – Bakı: BUN, – 2013. – 212 s.; M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının tarixi: 1923-2008-ci illər, – Bakı: Ulu, – 2008. – 218 s.; M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın beynəlxalq əlaqələri / K.M.Tahirov // Kitabxanaşünaslıq və informasiya, – 2011. № 1. – s. 32-39; Библиотека им. М.Ф.Ахундова как феномен культуры // Библиотечный вестник: сборник статей, – Минск: Национальная Библиотека Беларуси, – 2012. – с. 9-11; Ахундовская библиотека: из прошлого в будущее // Библиотековедение, – 2009. № 2. – с. 117-120;

⁸ Аббасова, А. Тенденции развития и совершенствования деятельности Азербайджанской Государственной Библиотеки им. М.Ф.Ахундова (1959-1985 г.г.): автореферат дис. ... канд. ист. наук, – Баку, - 1990. – 26 с.

⁹ İsmayılov, X.İ. “Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminat sisteminin inkişaf tarixi (1918-2000)” / X.İ.İsmayılov. – Bakı. – 2000. – 416 s.; Azərbaycan kitabxanalarının metodik fəaliyyətində beynəlxalq əlaqələrin rolu // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, – Bakı. – 2010. № 2. – s. 13-21.

¹⁰ İsmayılov, N.İ. Milli Kitabxana: Beynəlxalq əməkdaşlığın yeni mərhələsində / N.İ.İsmayılov, M.M.Hacıyeva // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, – 2009. № 1. – s. 154.

¹¹ Qurbanov, A. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslük / A.Qurbanov, A.Xələfov, – Bakı: BUN, – 2007. – 200 s.; Elektron kitabxanalar informasiya cəmiyyətinin əsas fenomenidir // Kitabxanaşünaslıq və informasiya, – Bakı. – 2013. № 3 (12). – s. 26-31; Kitabxana-informasiya fəaliyyətinin iqtisadiyyatı: (Ali məktəb tələbələrə üçün dərs vəsaiti) / A.İ.Qurbanov, P.F.Kazımi, N.N.İsmayılova, – Bakı: Mütərcim, – 2012. – 308 s.

¹² Məmmədov, M.Ə. Azərbaycan Respublikası kitabxanalarında kitabxanalararası abonement sistemi (tarixi inkişafı, müasir vəziyyəti, perspektivləri 1918-1990): / ped. elm. nam. ... dis., – Bakı, - 1999. – 165 s.

E.Y.Əhmədovun ¹⁴, S.A.Xələfovanın ¹⁵, filologiya üzrə elmlər doktoru A.Əliyeva-Kəngərlinin ¹⁶, tarix üzrə fəlsəfə doktorları P.F.Kazımının ¹⁷, N.X.Babaxanovanın ¹⁸ və digərlərinin ayrı-ayrı əsərlərində Milli Kitabxananın beynəlxalq fəaliyyətinin bir sıra aspektləri, beynəlxalq kitab mübadiləsi, beynəlxalq təşkilatlarla iş, kadr hazırlığında beynəlxalq əməkdaşlıq məsələləri geniş və ümumiləşdirilmiş şəkildə deyil, qısa şəkildə əks etdirilmişdir.

Yerli müəlliflərlə yanaşı, bir sıra xarici ölkə tədqiqatçıları və alimlərindən S.M.Qrişina ¹⁹, Y.Şrayberq ²⁰, M.M.Vorku ²¹,

¹³ Aslan, K.İ. İnformasiya cəmiyyəti şəraitində gənclərə kitabxana xidmətinin müasir problemləri //Kitabxanaşünaslıq və informasiya, – Bakı. – 2010. № 3. – s. 15-25.

¹⁴ Əhmədov, E.Y. Dünya milli kitabxanaları: Dərs vəsaiti / EY.Əhmədov, – Bakı, – 2008. – 150 s.; Multikulturalizm ənənələri kitabxana-informasiya infrastrukturunda // Kitabxanaşünaslıq və informasiya, – Bakı, – 2015. № 2. – s. 43-50.

¹⁵ Xələfova, S.A. Kitabxana fondunun formalaşması: ideyası, anlayışı və inkişafı // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, – Bakı, – 2010. № 1. – s. 14-19.

¹⁶ Əliyeva-Kəngərli, A. Beynəlxalq elmi əməkdaşlıq genişlənilir //Elm qəzeti. – 2003, 20 iyun; Dünya kitabxanalarına giriş // Təhsil problemləri.- 2005, 21-31 iyul; İnformasiya şəraitində türkdilli xalqların beynəlxalq elmi əlaqələri: kommunikativliyin və perspektivlərin artırılmasına doğru // Milli-mənəvi dəyərlərimiz: yarıdanlar və yaşadanlar, – Bakı: Proqres, – 2012. – s. 207-212.

¹⁷Kazımi, P.F. Azərbaycan multikulturalizmi informasiya məkanında // Kitabxanaşünaslıq və informasiya, –Bakı:– 2016. № 1 (19). – s. 22-26.; Kitab yayım mədəniyyəti // Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi, – Bakı, – 2010. № 2.

¹⁸ Babaxanova, N.X. Beynəlxalq informasiya mühiti və elmi mədəni inteqrasiya / N.X.Babaxanova. – Bakı: “Zərdabi LTD” MMC nəşriyyatı, – 2017. – 256 s.

¹⁹ Гришина, С.М. Международное сотрудничество российских библиотек историко-теоретически и организационно-практические: /автореф. дис... канд. пед. Наук, – Москва, 2006. – 24 с.; Международное сотрудничество российских библиотек: основные этапы и факторы влияние // Информационный бюллетень Российской Библиотечной Ассоциации, – 2005. № 35. – с. 45-47; Теоретические аспекты международного сотрудничество библиотек на рубеже XX и XXI веков. / Материалы 3-й научной конференции "Молодежь в науке и культуре XXI века", - Челябинск, – 2004. – с. 52-55.

²⁰ Земсков, А. Электронная информация и электронные ресурсы / А.Земсков. – Москва, – 2007. – 528 с.; Электронные библиотеки: учебник для вузов/ А.Земсков, Я.Шрайберг. – Москва: Либерия, – 2003. – 352 с.

²¹ Вorkу, М.М. Международное библиотечно-библиографическое сотрудничество: На примере деятельности ЮНЕСКО в развивающихся странах: /дис... канд. пед. наук, – Москва, 1999. – 181 с.

A.A.Purnik²²,

P.J.Bover²³, J.S.Parker²⁴, J.P.Danton²⁵, V.B.Rayvar²⁶ və digərlərinin kitabxanaşünaslığın və bibliografiyaşünaslığın müxtəlif istiqamətləri üzrə elmi əsərlərində kitabxanaların beynəlxalq kontekstdə elmi-təcrübi fəaliyyəti, bu sahənin ayrı-ayrı tarixi-nəzəri, təşkilati aspektlərinə qismən də olsa, toxunulmuşdur. Lakin elmi ədəbiyyatın ümumi təhlili göstərir ki, beynəlxalq kitabxanalararası əməkdaşlıq, onun forma və üsullarının təkamül mərhələləri, informasiya və biliklər cəmiyyətində milli kitabxanaların yeri və bu prosesin modernləşdirilməsində beynəlxalq əlaqələrin rolu konkret kitabxana çərçivəsində obyekt olaraq tədqiq olunmadığı üçün bu tədqiqat işi yenidir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Dissertasiya işinin tədqiqat obyektı Azərbaycan Milli Kitabxanasının yarandığı gündən 2017-ci ilə kimi beynəlxalq əlaqələrinin tarixi və inkişaf perspektivləridir. Araşdırmanın predmetini Milli Kitabxananın beynəlxalq əlaqələrinin təşəkkülü və formalaşması dövrü, müstəqillik illərində kitabxananın beynəlxalq elmi-mədəni əlaqələri və Heydər Əliyev mərhələsi, dünya kitabxanaları və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın təşkili və perspektivlər, qlobal informasiya mühitində beynəlxalq kitab mübadiləsi, beynəlxalq əlaqələrin inkişafında yeni islahatların və grant layihələrinin yeri və rolunun müəyyənləşdirilməsi, Milli Kitabxananın informasiyalaşdırılması müstəvisində beynəlxalq əlaqələrin inkişaf perspektivləri kimi məsələlər təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. M.F.Axundov adına

²² Пурник, А.А. Управление некоммерческими проектами в библиотечной сфере: дис... канд. экон. наук, – Москва, 2005. – 187 с.

²³ Bover, P.J. International cultural exchange through libraries /International librarianship: cooperation and collaboration / P.J.Baver, H.R.Abad, – London: Scarecrow Press, – 2001. – 384 p.

²⁴ Parker, J.S. International librarianship - a reconnaissance //Journal of Librarianship, – 1974.– v. 6. № 4. – p. 219-232.

²⁵ Danton, J.P. Definitions of comparative and international library science //In Comparative and International Library Science, – Metuchen: Scarecrow Press, – 1977. – p. 3-14.

²⁶ Rayward, W.B. The evolution of an international library and bibliographic community // Journal of Library History, – 1981, – v. 16, № 2. – p. 449-462.

Azərbaycan Milli Kitabxanasının beynəlxalq əlaqələrinin inkişafı tarixini araşdırmaq, tarixin müxtəlif mərhələlərində kitabxananın bu sahədə əldə etdiyi təcrübəni öyrənib təhlil etmək, həmin təcrübə əsasında davam edən müasir əməkdaşlıq əlaqələrinin nəzəri-təşkilati və metodoloji əsaslarını müəyyənləşdirmək, kitabxananın beynəlxalq informasiya mühitindəki rolu və yerini müəyyən etmək, müvafiq sahədə mövcud olan problemləri nəzərdən keçirmək və onların həlli yollarını göstərmək, beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində qabaqcıl təcrübədən istifadə səviyyəsini öyrənmək və milli kontentin dünya informasiya mühitinə inteqrasiya perspektivlərini müəyyən etmək tədqiqat işində qarşıya məqsəd qoyulmuşdur. Bunun üçün də aşağıdakı vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir:

- Milli kitabxanaların beynəlxalq kitabxana əməkdaşlığı sistemində rolu və yerini müəyyən etmək;

- Azərbaycan Milli Kitabxanasının beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsindəki fəaliyyətinin təşkili və inkişafının əsas mərhələlərini müəyyən etmək əsasında əldə edilən mütərəqqi təcrübəni ümumiləşdirmək;

- Kitabxananın beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini elmi cəhətdən əsaslandırmaq;

- Kitabxananın beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində fəaliyyətini kitabxana, mədəniyyət və informasiya mübadiləsi tarixinin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi genezisini, inkişaf meyli və qanunauyğunluqlarını ilkin sənəd axını və kütləsinin təhlili əsasında ümumiləşdirmək;

- Azərbaycan Milli Kitabxanasının beynəlxalq multikultural dəyərlərin inkişafı və beynəlxalq informasiya mühitində inteqrasiyası prosesinə təsirini sistemli şəkildə tədqiq etmək;

- Milli Kitabxanada müvafiq sahə üzrə beynəlxalq təcrübədən istifadə imkanlarını öyrənmək;

- Beynəlxalq əməkdaşlığın kitab və informasiya mübadiləsi sahəsində zəruriliyini əsaslandırmaq;

- Müvafiq sahədə mövcud olan problemləri və onların həlli yollarını, əsas yanaşma və istiqamətləri, iş üsullarını müəyyənləşdirmək;

- Milli Kitabxananın beynəlxalq kitab mübadiləsi sahəsində qazandığı təcrübələri tarixi aspektdən təhlil etmək və əldə olunan

təcrübəni ümumiləşdirmək.

Tədqiqat metodları. Biliklər cəmiyyəti ilə qloballaşmanın inteqrasiyası şəraitində beynəlxalq informasiya mühitinin kitabxanalara və əksinə, kitabxanaların bu mühitə təsir imkanlarının tarixi, nəzəri və konseptual cəhətdən öyrənilməsi təşkil edir. M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın beynəlxalq informasiya mühitində iştirak tarixini, beynəlxalq əməkdaşlığın bütün forma və üsullarının, o cümlədən beynəlxalq kitab mübadiləsinin müasir vəziyyətini və inkişaf perspektivlərini öyrənmək məqsədilə bilavasitə mövcud elmi-nəzəri ədəbiyyatın təhlili aparılmış, kitabxananın müvafiq sahədəki fəaliyyəti təhlil edilmiş, əldə edilən nəticələr qarşılıqlı şəkildə müqayisə olunaraq ümumiləşdirilmişdir. Bunun üçün elmi-tarixi ümumiləşdirmə, müqayisəli, statistik və terminoloji təhlil metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatda kitabxananın beynəlxalq əməkdaşlığa dair anlayış aparatının dairəsini müəyyən etmək məqsədilə terminoloji təhlil metodundan, kitabxananın beynəlxalq əlaqələrinin yaranması və inkişaf mərhələlərinin müəyyən edilməsi məqsədilə müqayisəli-tarix metodundan istifadə edilmişdir.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar. Azərbaycan Milli Kitabxanasının beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsindəki fəaliyyətini daha da yaxşılaşdırmaq məqsədilə aşağıdakı müddəalar müdafiyyə çıxarılmışdır:

-Kitabxananın açılışa hazırlıq mərhələsində xarici ölkələrdən kitab alınması məqsədilə ezamiyyələrin təşkil edilməsi kitabxananın beynəlxalq münasibətlərə inteqrasiya olunması yolunda ilk addım kimi aşkar edilmişdir. Bu isə sonrakı illərdə Milli Kitabxananın beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsindəki beynəlxalq kitab mübadiləsi sisteminin formalaşmasına, eləcə də beynəlxalq fəaliyyətin bir sıra istiqamətlərinin yaranmasına səbəb olmuşdur.

-Müstəqillik illərində Milli Kitabxananın beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri dünyanın ayrı-ayrı kitabxanaları ilə əməkdaşlığa dair müqavilələrin, memorandumların, sazişlərin bağlanması tədqiqata cəlb edilmiş və müəyyən edilmişdir ki, dünya milli kitabxanaları ilə əməkdaşlıq müqavilələrinin əhatə dairəsini genişləndirmək, Azərbaycan Milli

Kitabxanasının beynəlxalq kitabxana əməkdaşlığı sahəsində memorandumlarda yer alan bəndlərin icrası üzrə fəaliyyətinin monitorinqini aparmaq və alınan nəticələri ümumiləşdirmək, perspektivləri qeyd etmək məqsədəuyğun olar.

-Tədqiqat nəticəsində aşkar edilmişdir ki, Azərbaycan Milli Kitabxanasının fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri beynəlxalq kitabxana təşkilatları (TÜRKSOY, İFLA, CENL, BAE və s.) ilə əlaqələrin yaradılması və bu təşkilatların tövsiyə, standart və digər rəhbər sənədlərinin öyrənilib iş təcrübəsinə tətbiq edilməsidir. Əldə edilmiş nəticələr onu deməyə əsas verir ki, Milli Kitabxananın beynəlxalq kitabxana təşkilatlarında təmsil edilməsi, iştirakının intensivləşdirilməsi və milli maraqlar nəzərə alınmaqla bu təşkilatların tövsiyələrini real təcrübəyə tətbiq etmək aktual və əhəmiyyətliyədir.

-Araşdırma nəticəsində aydın olur ki, səmərəli beynəlxalq əməkdaşlıq mühiti şəraitində Azərbaycan Milli Kitabxanasının dünya informasiya məkanına inteqrasiyası yeni tipli kadrların hazırlanması sisteminin yaradılmasını və beynəlxalq elektron sənəd dövriyyəsinə təşkil etmək və nəticə etibarilə modern elektron kitabxana yaratmağı nəzərdə tutur. Beynəlxalq sənəd mübadiləsinin (xüsusilə elektron sənəd) müasir metodlarından maksimum geniş istifadə etməklə mütəxəssislərin dolğun informasiya təminatı sistemini yaratmaq; “Dünyanın yaddaşı” layihəsində iştirak etmək üçün ölkə ərazisində olan kitabxana resurslarının milli elektron bazalarını yaratmaq; Türk dünyası yazarlarının seçilmiş əsərlərini əhatə edən toplu elektron kataloqu və onlayn bazaları hazırlamaq; Milli Kitabxananın milli resursların dünyada təbliği istiqamətində həyata keçirdiyi beynəlxalq fəaliyyəti barədə elmi məqalələrin dünyanın nüfuzlu jurnallarında nəşr etdirilməsinə nail olmaq kimi məsələlərin aktuallığını bir daha önə çəkir.

-Mədəni-tarixi dəyərlər və beynəlxalq əlaqələr sistemində Milli Kitabxananın multikultural fəaliyyətinin tədqiqi bu sahədə görülən işlərlə yanaşı multikulturalizm ənənələrinin qorunması və təbliğində biblioqrafik resurslar: soraq-biblioqrafiya aparatı, biblioqrafik göstəricilər, qeyri-müstəqil nəşr formalı biblioqrafik mənbələr, elektron biblioqrafik mənbələr, veblioqrafiyalar və s. yaradılmasını,

Azərbaycan Milli Kitabxanasının multikultural informasiya resurslarının dünya çapında təbliğ olunması istiqamətində praktik tədbirlərin xarici ölkələrdə təşkilinin zəruriliyini aşkara çıxardı.

-Azərbaycan Respublikasının müstəqillik illərində kitabxanaya beynəlxalq təşkilatların ekspertlərinin dəvət olunması, onların ölkədə kitabxana işinin, kadr hazırlığının real mənzərəsinə dair tövsiyələrinin Milli Kitabxanada geniş müzakirəsi sonralar kitabxana işçilərinin fasiləsiz təhsil dairəsinin müntəzəm olaraq genişləndirilməsi və beynəlxalq distant təhsil prosesində iştirak etmək, yeni tipli kitabxanaçı kadrların hazırlanmasında beynəlxalq kadr mübadiləsi, kitabxana əməkdaşlarının beynəlxalq konfrans, forum, seminar və s. tədbirlərdə fəal iştirakını təmin etmək kimi işlərin reallaşdırılmasında əhəmiyyətli addım kimi qeyd edilir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. İlk dəfə olaraq M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının nümunəsində beynəlxalq kitabxana əməkdaşlığı ümummədəni fenomen və kitabxana-informasiya sahəsinin informasiyalaşdırılmasının əsas faktoru kimi tədqiq olunmuşdur. Kitabxanalararası münasibətlər, onun tarixi, müasir vəziyyəti və inkişaf perspektivləri kompleks şəkildə öyrənilərək ümumiləşdirilmiş, milli tarixşünaslıq və kitabxanaşünaslıq kontekstində müstəqil tədqiqata cəlb olunmuşdur. Tədqiqat nəticəsində bir sıra elmi yeniliklər əldə olunmuşdur:

-İlk dəfə olaraq beynəlxalq informasiya mühitində Azərbaycan Milli Kitabxanasının yeri və funksiyaları müəyyənləşdirilmiş və Milli Kitabxananın beynəlxalq əlaqələri nəzəri-tarixi təhlil edilmişdir;

-Tarixi və elmi-təhlil metodlarından istifadə etməklə M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının beynəlxalq informasiya mühitində iştirak tarixi və onun beynəlxalq əlaqələrinin təkamül mərhələləri ilk dəfə öyrənilərək müəyyən edilmişdir;

-Azərbaycan Milli Kitabxanasının beynəlxalq elmi informasiya mühitinə inteqrasiyası konsepsiyasında beynəlxalq əməkdaşlığın imkanları təhlil edilmiş, mövcud problemlər təsnifləşdirilmiş və onların həlli istiqamətində həyata keçiriləcək zəruri işlər müəyyənləşdirilmişdir.

-Azərbaycan Milli Kitabxanasının beynəlxalq kitab mübadiləsi

prosesində iştirak reytinginə təsir edən amillər müəyyənləşdirilmiş və onların konkret göstəricilərə və şərtlərə adaptasiya imkanları öyrənilmişdir;

-Azərbaycan Milli Kitabxanasının beynəlxalq qurumlarla əməkdaşlığının elmi-təşkilati aspektləri, o cümlədən beynəlxalq tədbirlərdə milli irsin təbliği məsələləri mövcud elmi-mədəni münasibətlər prizmasından araşdırılmışdır;

-Beynəlxalq kitabxana əməkdaşlığı sahəsində Azərbaycan Milli Kitabxanasının fəaliyyətinin prioritet istiqamətləri əsaslandırılmışdır.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. İlk dəfə olaraq tədqiqat işi Milli Kitabxananın iş təcrübəsi əsasında beynəlxalq əməkdaşlığın kitabxananın modernləşdirilməsi və informasiyalaşdırılması konsepsiyasının əsas faktoru kimi nəzərdən keçirilməsi təcrübi həllini tapmışdır. Tədqiqat işinin nəzəri əhəmiyyəti həm də ondan ibarətdir ki, Milli Kitabxanasının nümunəsində respublika səviyyəli kitabxanaların beynəlxalq münasibətlər tarixinin və beynəlxalq fəaliyyət imkanlarının faktografik sənədlər əsasında kompleks şəkildə tədqiq olunması metodikası işlənmişdir.

Tədqiqatın təcrübi əhəmiyyəti ondadır ki, kitabxanalararası beynəlxalq əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi, Azərbaycan milli-mədəni sərvətlərinin təbliğinin genişləndirilməsi, beynəlxalq elmi informasiya axını vasitəsilə oxucuların xarici elmi informasiya təminatının yaxşılaşdırılması, xarici ədəbiyyatın komplektləşdirilməsinin koordinasiya olunması və beləliklə, bu prosesə çəkilən xərclərin azaldılması, beynəlxalq təcrübədən səmərəli istifadənin təmin edilməsi üçün irəli sürülən metod və təkliflər Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq informasiya mühitinə daha peşəkar, davamlı və çoxşaxəli inteqrasiyasını təmin etməyə imkan verir.

Tədqiqatın nəticələrindən respublikanın bütün kitabxanalarında və Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq-İnformasiya fakültəsində bir sıra fənlərin tədris olunmasında, dərslik və dərs vəsaitlərinin hazırlanmasında elmi-nəzəri və təcrübi mənbə kimi istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın nəticələrindən həmçinin ali və orta ixtisas kitabxanaçılıq-informasiya təhsili müəssisələrində mütəxəssisin peşə kompetensiyasının formalaşmasının əsas ixtisas fənnləri bölümünün ayrı-ayrı kurslarında, o cümlədən beynəlxalq, regional və yerli konfrans, seminar və treninqlərin keçirilməsində istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiya işinin mövzusu Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin Kitabxanaşünaslıq kafedrasında tarix üzrə fəlsəfə doktoru proqramı çərçivəsində təsdiq olunmuş, onun nəticələri bir sıra beynəlxalq, regional və respublika səviyyəli konfranslarda və elmi seminarlarda təqdim olunmuşdur. Dissertasiya işinin əsas müddəaları 10 yerli və 5 əcnəbi elmi məcmuələrdə dərc edilmiş məqalələrdə, 4 beynəlxalq və 2 respublika səviyyəli konfrans materiallarında dərc edilmiş tezislərdə, “Kitabxanaların fəndrayzing fəaliyyəti” adlı 1 tədris proqramında əks olunub. Mövzu ilə əlaqəli 10 beynəlxalq grant layihəsi udulmuşdur.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilat. Tədqiqat işi Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin Kitabxanaşünaslıq kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın ümumi həcmi. Dissertasiya işi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının “Dissertasiyaların tərtibi qaydaları”na uyğun şəkildə hazırlanmışdır.

Dissertasiyanın struktur bölmələri olan Giriş 21218, I fəsil 50044, II fəsil 98084, III fəsil 43191, Nəticə 13136 işarədən ibarətdir.

Dissertasiya işinin ümumi həcmi 225673 işarə təşkil edir.

Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı, əlavələr və ixtisarlara siyahısından ibarətdir.

II. DISSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işinin “**Giriş**”ində mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi əsaslandırılmış, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, tədqiqat metodları, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar, aprobasiyası və tətbiqi, dissertasiyanın həcmi və strukturu haqqında məlumat verilmişdir.

Dissertasiya işinin I fəslı “**M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının beynəlxalq əlaqələrinin təşəkkülü və formalaşması dövrü**” adlanır. Bu fəslin “**M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının beynəlxalq əlaqələrinin təşəkkülü (1923-1950-ci illər)**” adlanan birinci yarımfəslində Azərbaycanda informasiya mühitinin formalaşmasında əsas aktorlardan biri kimi Milli Kitabxananın beynəlxalq əlaqələr sahəsindəki fəaliyyətinin birinci mərhələsi müəyyən edilmiş, həmin mərhələnin xüsusiyyətləri və inkişaf meyilləri konkret tarixi faktlar əsasında araşdırılmışdır.

Bu yarımfəsilə “beynəlxalq münasibətlər”, “beynəlxalq əməkdaşlıq”, “beynəlxalq əlaqələr” kimi terminlərin bir sıra mənbələrdə müxtəlif formalarda izahı verilərək bəzi elmi mülahizələr şərh edilmişdir. Elmi ədəbiyyatlarda beynəlxalq münasibətlər əsasən daxili və regional əlaqələrdən, ərazi vahidlərindən kənara çıxan xüsusi bir ictimai-sosial münasibət kimi müəyyənləşdirilmişdir. Məşhur fransız sosioloqu Raymon Arona görə, beynəlxalq münasibətlərin məzmununu əsasən dövlətlər arasında olan münasibətlər təşkil edir. Buna görə də o, nümunə kimi dövlətlərarası müqavilələri göstərir. Arondan fərqli olaraq, amerikalı politoloq D.Kaporazo hesab edir ki, müasir dövrdə beynəlxalq münasibətlərin məzmununun əsasını dövlətlər arasında olan münasibətlər deyil, siniflər, sosial-iqtisadi qruplar və siyasi qüvvələr arasında olan münasibətlər təşkil edir. Rus alimi, fəlsəfə elmləri doktoru, professor P.A.Çıqankov da hesab edir ki, “beynəlxalq münasibətlər - ayrı-ayrı ölkələr, şirkətlər, qeyri-hökumət təşkilatları, kompaniyalar və fiziki şəxslər arasında həyata keçirilən münasibətdir”.²⁷

Kitabxanaların beynəlxalq əlaqələri müəyyən dövrə qədər qeyri-müntəzəm, epizodik xarakter daşıyırdı və bütövlükdə kitabxana işinin inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmirdi. Kitabxanaların beynəlxalq əlaqələrinin genişlənməsi üçün onlara daha çox iştirakçıların cəlb edilməsi tələb olunurdu. Yalnız 1920-ci illərdən - kitabxanaların beynəlxalq əməkdaşlığının əsas istiqamətləri müəyyənləşdirildikdən və sahəvi beynəlxalq təşkilatların

²⁷ Курс международного права: понятие, определение и система международного права: [в 7 томах], – Москва, – т. 1. – 1989. – с. 10.

yaranmasından sonra bu istiqamətdə konkret addımlar atılmağa başlandı. Tədqiqatın obyektini olan M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın da yaradılması elə bu vaxtlara təsadüf edir. Professor A.Xələfov öz tədqiqatlarında qeyd edir ki, 1923-cü il may ayının 23-də Azərbaycan Milli Kitabxanasının təntənəli açılışı oldu. Kitabxana açılarkən onun iki şöbəsi (Avropa ədəbiyyatı şöbəsi və Şərq ədəbiyyatı şöbəsi) fəaliyyət göstərirdi və fondunda 20 441 nüsxə kitab var idi. Kitabxanada cəmi 13 nəfər kitabxanaçı işləyirdi.²⁸ Azərbaycan Milli Kitabxanası hələ 1923-cü ildən RSFSR, Ukrayna SSR, Türkmənistan SSR, Gürcüstan SSR, 1925-ci ildən Özbəkistan SSR Kitab palatalarından məcburi nüsxələr almağa başlamışdır. Kitabxana 1923-1927-ci illər ərzində məcburi nüsxə yolu ilə 178 975 nüsxə kitab almışdı. 1925-ci ildən etibarən kitabxananın fondunda 200 mindən artıq kitab mövcud idi ki, bunlar milli tərkib etibarilə Azərbaycan, rus və onlarla xarici dillərdə olan mənbələrdən ibarət idi. Kitabxananın beynəlxalq əlaqələrinin inkişafı 1928-ci ildən daha da intensivləşmiş və bu dövrdə kitabxanaya xaricdən 50 adda dövrü mətbuat daxil olmuşdu.²⁹

1930-cu ildə Azərbaycan Milli Kitabxanası beynəlxalq əlaqələr sahəsi üzrə ABŞ, Portuqaliya, Finlandiya, İngiltərə, Türkiyə, İran, Danimarka, İsveç və Fransanın 150 elm və təhsil müəssisəsi, kitabxanası ilə kitab mübadiləsini həyata keçirirdi. Bu dövrdə ayrı-ayrı şəxslərdən də kitab almağa meyl yüksəlmişdi.³⁰ XX əsrin 30-cu illərinin ikinci yarısında beynəlxalq səviyyədə ödənilmiş sifarişlərin sayında da artım müşahidə olunur. Əgər 1936-cı ildə KAA vasitəsilə ödənilmiş sifarişlərin sayı 6 idisə, artıq 1939-cu ildə bu rəqəm yüksək tempə inkişaf edərək 526-ya çatmışdı.³¹ Kitabxana müharibə illərində hər cür çətinliyə baxmayaraq, kitab fondunu yeni ədəbiyyatla təkmilləşdirmək, yeni kitablar almaq, nadir kitablar əldə

²⁸ Xələfov, A.A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: Dərslük / A.A.Xələfov, – Bakı: BUN, – h.2. – 2007. – s. 273.

²⁹ Yəne orada – s. 275.

³⁰ Tağıyev, H. Sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycanda kitabxana işinin inkişafı / H.Tağıyev, - Bakı. – 1960. – 135 s.

³¹ Məmmədov, M.Ə. Azərbaycan Respublikası kitabxanalarında kitabxanalararası abonement sistemi (tarixi inkişafı, müasir vəziyyəti, perspektivləri 1918-1990): ped. elm. nam. ... dis., – Bakı, - 1999. – s. 49.

etmək sahəsində də xeyli iş görmüşdü. Kitabxana 1942-ci ildə 8 925 nüsxə, 1944-cü ildə 13 762 nüsxə, 1945-ci ildə isə 83 932 nüsxə yeni kitab almışdı. Eyni zamanda 1941-1945-ci illərdə kitabxananın KAA üzrə fəaliyyətinin təhlili göstərir ki, bu illərdə abonement üzrə oxucuların sayı 1500-dən 4 268-ə çatmışdır. KAA yolu ilə kitab verilişi 1941-ci ildə 4 185, 1942-ci ildə 2 316, 1943-cü ildə 2 765, 1944-cü ildə 7 407, 1945-ci ildə 7 079 olmuşdu. Bu faktlar onu göstərir ki, müharibə dövrünün çətinliklərinə baxmayaraq, kitabxana oxucuların tələbatını ödəmək məqsədilə kitab mübadiləsi sahəsindəki fəaliyyətini inkişaf etdirmişdi.³²

Beləliklə, Azərbaycan Milli Kitabxanası 1923-1950-ci illər ərzində, yəni öz fəaliyyətinin birinci mərhələsində beynəlxalq əlaqələr sahəsində bütün parametrlər üzrə ilk addımlarını atmağa başlamışdı ki, bu da əhaliyə kitabxana xidmətində əhəmiyyətli nailiyyətlər əldə etməyə imkan yaratmışdı.

“M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının beynəlxalq əlaqələrinin formalaşması və inkişafı (1951-1990-cı illər)” adlanan ikinci yarımfəsildə bəhs edilən dövrün ictimai-siyasi prosesləri fonunda mövcud rejimin verdiyi imkanlar çərçivəsində Milli Kitabxananın beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsindəki fəaliyyəti kompleks şəkildə tarixi ardıcılıqla araşdırılmış, beynəlxalq kitabxana abonementi sahəsində kitabxananın həyata keçirdiyi tədbirlər, əməkdaşlığın ayrı-ayrı formalarının meydana gəlməsi konkret tarixi faktlar əsasında təqdim olunmuşdur.

Müharibədən sonrakı dövrdə Azərbaycan Milli Kitabxanası kitabxana quruculuğunun əsas mərkəzi kimi fəaliyyətinin bütün istiqamətlərini, o cümlədən beynəlxalq kitab mübadiləsi işini yenidən qurdu. Artıq 1950-ci ildə kitab fondu 1 milyon 900 min nüsxəyə çatmışdı ki, bu da 1940-cı ilə nisbətən xeyli çox idi. Eyni zamanda Ümumittifaq KP MK 1955-ci ilin iyul tarixli Qərarı ilə xarici ölkələrin elmi-tədqiqat müəssisələri ilə əlaqələrin genişləndirilməsi və elmi-texniki informasiya mübadiləsinin aparılmasını zəruri hesab etmişdir. Bu qərar kitabxanaların beynəlxalq münasibətlər tarixində müəyyən rol oynadı. Bəhs edilən dövrdə dünyada baş verən mühüm proseslər beynəlxalq informasiya mübadiləsinə yeni imkanlar açdı.

³² Yenə orada – s. 120.

Belə ki, 1958-ci ildə UNESCO tərəfindən qəbul olunmuş və SSRİ-də 1962-ci ildə təsdiq edilmiş konvensiya kitabxanaların beynəlxalq kitab mübadiləsini tənzimləyən və onların kitab mübadiləsini həyata keçirən başlıca normativ-hüquqi sənədə çevrildi. 3 dekabr 1958-ci ildə UNESCO “Nəşrlərin beynəlxalq mübadiləsi haqqında Konvensiya” və “Dövlətlər arasında rəsmi nəşrlərin və dövlət sənədlərinin mübadiləsi haqqında Konvensiya” qəbul etdi. Hər iki konvensiya 11 sentyabr 1962-ci ildə SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti tərəfindən təsdiq edildi.³³

XX əsrin 50-ci illəri Milli Kitabxananın tarixində mövcud çətinliklərə baxmayaraq, ümumilikdə hərtərəfli inkişaf dövrü olmuşdur. 1951-1959-cu illərdə kitabxananın fondu 970 170 nüsxədən 2 058 425 nüsxəyə çatmış, oxucuların sayı 5 515 nəfərdən 7221 nəfərə qədər yüksəlmiş, kitab verilişi 244 159 nüsxədən 412 192 nüsxəyə qədər artmışdı. Ümumilikdə Milli Kitabxanada bu illər ərzində 63 253 nəfər oxucuya xidmət göstərilmiş, onlara 3 657 426 nüsxə elm, texnika, iqtisadiyyat və mədəniyyət sahələrinə dair ədəbiyyat verilmişdi.³⁴

Beynəlxalq kitab mübadiləsi ilə əlaqədar olan xarici şöbə kitabxana yarandığı gündən komplektləşdirmə şöbəsinin nəzdində bölmə kimi fəaliyyət göstərirdi. Xarici ədəbiyyat və beynəlxalq kitab mübadiləsi şöbəsi isə 1965-ci ildən komplektləşdirmə şöbəsindən ayrılaraq müstəqil şöbə kimi fəaliyyətini davam etdirməyə başladı. 1965-ci ilə qədər xarici ədəbiyyat şöbəsinin fondunda 130 012 nüsxə ədəbiyyat olmuşdur. Araşdırmalar göstərir ki, XX əsrin 60-cı illərində Milli Kitabxana elmi idarələrlə, əksər sosialist ölkələri ilə, eləcə də İran, Türkiyə ilə beynəlxalq kitab mübadiləsi əlaqələri qurmuşdur. Təkcə belə bir faktı qeyd edək ki, yalnız 1965-ci ildə mübadilə yolu ilə 57 kitab alınmış, 112 kitab göndərilmişdi.³⁵

Beləliklə, Azərbaycan 1951-1990-cı illərdə mövcud siyasi

³³ Babaxanova, N.X. Beynəlxalq informasiya mühiti və elmi mədəni inteqrasiya / N.X.Babaxanova, – Bakı: “Zərdabi LTD” MMC nəşriyyatı, – 2017. – s. 62.

³⁴ Tahirov, K.M. Dünya milli kitabxanaları /K.M.Tahirov, – Bakı: BUN, – 2013. – s. 63-69.

³⁵ Аббасова, А. Тенденции развития и совершенствования деятельности Азербайджанской Государственной Библиотеки им. М.Ф Ахундова (1959-1985 г.г.): автореф. дис. ... канд. ист. наук, – Баку, 1990.– с. 17.

rejimin verdiyi imkanlar çərçivəsində beynəlxalq mədəni əlaqələrin iştirakçısı olmuşdur. Əlbəttə, beynəlxalq mədəni əlaqələr müstəqil şəkildə deyil, bilavasitə Sovet dövlətinin xarici siyasətinin tərkib hissəsi kimi həyata keçirilirdi.

Dissertasiya işinin II fəslı “Azərbaycan Milli Kitabxanası müstəqillik illərində respublikanın beynəlxalq elmi-mədəni əlaqələr sistemində” adlanır. Bu fəsil dörd yarım-fəsildən ibarətdir. “Müstəqillik illərində Milli Kitabxananın beynəlxalq elmi-mədəni əlaqələri və Heydər Əliyev mərhələsi” adlanan birinci yarım-fəsildə Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına və mədəni sərvətlərimizin mühafizə olunaraq gələcək nəsillərə çatdırılmasına böyük diqqət və qayğı ilə yanaşan Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycanda kitabxana işinin inkişafının, xüsusən də Azərbaycan Milli Kitabxanasının fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində xüsusi xidmətlərindən bəhs edilmişdir.

Ulu Öndərin Milli Kitabxanaya ilk gəlişi 1995-ci il iyun ayının 3-də Azərbaycan Qadınları Milli Komitəsinin, Respublika Kitab Cəmiyyətinin və ABŞ-ın “STARK enterprays” firmasının təşəbbüsü ilə kitabxanada “Vətənə, dövlətə, xalqa sədaqət andı” miniatür kitabının təqdimat sərgisinə təsadüf etmişdir. Sərgidə Ulu Öndər dərin məzmunlu və proqram xarakterli çıxışında keçirilən tədbirə yüksək qiymət verməklə yanaşı, eyni zamanda kitab və kitabxanaların yeri və vəzifələrini müəyyənləşdirmiş, cəmiyyətin gələcək inkişafında onların roluna xüsusi diqqət yetirmişdir.³⁶ Bu mərasimdə Ulu Öndər kitabxananın yeni ədəbiyyatla təchizatı işinin vəziyyəti ilə maraqlanmış və bu sahədə olan nöqsanları aradan qaldırmaq məqsədilə göstəriş vermiş, eyni zamanda Milli Kitabxananın fondunun xarici dillərdə ədəbiyyatla komplektləşdirilməsi məqsədilə hər il kitabxanaya əlavə olaraq 5 000 ABŞ dolları vəsait ayrılması barədə göstəriş vermişdir³⁷. Bu, həm kitabxanaya yeni kitabların alınmasına, fondun zənginləşməsinə, həm oxucuların sayının artmasına, həm də kitabxananın beynəlxalq

³⁶ Xələfov, A.A. Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi / A.A.Xələfov, – Bakı: Azər nəşr, – 2006. – s. 97.

³⁷ Tahirov, K.M. Dünya milli kitabxanaları / K.M.Tahirov, – Bakı: BUN, – 2013. – s. 178.

əlaqələrinin inkişafına müsbət təsir göstərdi. Xalqın, mədəniyyətin xilaskarı olan möhtərəm Heydər Əliyev cənabları ilk gəlişi zamanı Milli Kitabxanaya öz şəxsi kitabxanasından elmin müxtəlif sahələrinə dair 300-dən artıq kitab hədiyyə etmişdir.

II fəslin **“Qlobal informasiya mühitində Milli Kitabxananın beynəlxalq kitab mübadiləsi: təşəkkül və inkişaf tarixi”** adlı II yarım fəslində Milli Kitabxananın beynəlxalq informasiya mühitindəki mövqeyi, beynəlxalq kitab mübadiləsinin təşəkkül və inkişaf tarixi mühüm sənədlər əsasında müfəssəl araşdırılmışdır.

Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq informasiya mühitindəki mövqeyi Heydər Əliyev siyasətinin görkəmli və ardıcıl davamçısı, Prezident İlham Əliyevin hakimiyyəti illərində bir qədər də möhkəmlənmiş, bu sahəyə ciddi önəm və əhəmiyyət verilmişdir. Cənab Prezidentin təşəbbüsü və imzası ilə elm, təhsil və mədəniyyət sahəsində qəbul olunan demək olar ki, bütün sənədlərdə kitabxanalara, onların inkişafına və beynəlxalq aləmə inteqrasiyasına xüsusi diqqət yetirilmişdir. İlk olaraq ölkə başçısının 12 yanvar 2004-cü ildə imzaladığı “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” sərəncam, bu sərəncamın ardınca 2004-cü ilin 27 dekabr tarixində “2005-2006-cı illərdə Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında” sərəncamı, 20 aprel 2007-ci il tarixində imzaladığı “Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” sərəncamı bilavasitə kitabxana işinə həsr edilən və böyük strateji əhəmiyyət daşıyan mühüm proqram əhəmiyyətli sənədlərdir. Adı çəkilən son sərəncamda olduqca mühüm bir problemə - xarici ölkələrin böyük milli kitabxanalarında saxlanılan qiymətli Azərbaycan kitablarının müəyyənləşdirilib respublikamıza gətirilməsi probleminə toxunulmuşdur.³⁸

Əgər tədqiq etdiyimiz dövrdə kitabxananın beynəlxalq fəaliyyətinə dair 2006 və 2016-cı il üzrə müqayisəli təhlil aparsaq, mövcud fərqi aydın görmək olar. Belə ki, 2006-cı ildə kitabxanaya ABŞ Konqres Kitabxanası, Fransa Milli Kitabxanası və Yaponiya

³⁸ Kitabxana işinə dair rəsmi sənədlər (Qanun və qanun qüvvəli normativ hüquqlu sənədlər toplusu) /tərt. K.Tahirov. – 3-cü təkmilləşdirilmiş nəşri, – Bakı, – 2015. – s. 92.

Parlament Kitabxanasından 1296 nüsxə ədəbiyyat daxil olmuşdur. Eyni zamanda xarici ölkələrdən daxil olan sorğu əsasında 900 nüsxə kitab göndərilmişdir. 2016-cı ildə isə bu göstəricilər nəzərəcarpacaq dərəcədə fərqlənir: 1812 nüsxə ədəbiyyat daxil olmuş, 5043 nüsxə kitab göndərilmişdir.

Beləliklə, müstəqillik illərində Milli Kitabxananın beynəlxalq əlaqələrinin tədqiqi göstərir ki, müstəqilliyin ilk illərində kitabxanada bu sahədə müəyyən durğunluq dövrü olsa da, Ulu Öndərin Milli Kitabxanaya gəlişi, xarici ədəbiyyat alınması üçün maliyyə vəsaitinin ayrılmasına göstəriş verməsi ilə vəziyyət dəyişdi. Artıq həm ölkə vətəndaşlarının mütaliəsi, həm də xarici ölkələrə göndərilmək üçün kitablar alınır, bir sıra ölkələrlə əlaqələr qurulur, qarşılıqlı əməkdaşlıq üzrə müqavilələr bağlanırdı. Sonralar bu siyasət Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilmişdir. Əgər XX əsrin 90-cı illərində Milli Kitabxananın əməkdaşlıq etdiyi az sayda xarici ölkə kitabxanaları var idisə, artıq bu gün bu kitabxanaların sayı 50-ni keçmişdir. Müstəqilliyin ilk illərində Milli Kitabxana başqa ölkələrdə keçirilən çox az sayda sərgilərdə təmsil olunurdusa, bu gün ildə 10-a yaxın ölkədə keçirilən sərgilərdə Azərbaycan kitabı nümayiş etdirilir. Əgər əvvəllər xarici ölkələrə mübadilə üçün 200-300 kitab göndərilirdisə, artıq bu gün bu göstərici 5000-i keçmişdir. Təbii ki, beynəlxalq əlaqələr sistemində bu inkişaf tendensiyası əsaslı dövlət siyasətinin nəticəsidir və Milli Kitabxana bu istiqamətdə əlaqələrini daha da genişləndirir və beynəlxalq əlaqələrdə yeni üfüqlər axtarır.

Dissertasiya işinin II fəslinin III yarımfəsləli **“Milli Kitabxananın dünya kitabxanaları, beynəlxalq təşkilatlarla elmi, mədəni və təşkilati fəaliyyəti: müasir vəziyyəti və inkişafı”** adlanır. Burada Azərbaycan Milli Kitabxanasının beynəlxalq əlaqələri sistemində dünya kitabxana təşkilatları ilə əməkdaşlığın prioritet istiqamətlərdən birini təşkil etdiyi göstərilir. Bu təşkilatlar vasitəsilə bir tərəfdən dünyada kitabxana işi sahəsində əldə edilən nailiyyətlər öyrənilir, digər tərəfdən bu innovativ yeniliklər kitabxananın modernləşdirilməsi strategiyasının hazırlanmasında istifadə olunur. Bu qurumlardan TÜRKSÖY, İFLA, İƏT (ECO), CENL, BAE və s. adları çəkilir və onlarla birgə əməkdaşlıqdan, elmi, mədəni və

təşkilati fəaliyyətin əsas istiqamətlərindən bəhs edilir. Burada qeyd edilir ki, Azərbaycan Milli Kitabxanası bir çox beynəlxalq təşkilatlarla qarşılıqlı faydalılığa əsaslanan siyasət həyata keçirmiş, bir sıra konfrans və seminarlarda iştirak etmiş, xarici ölkələrdə beynəlxalq sərgilərdə respublikanı təmsil etmişdir. Lakin bu gün kitabxanaların inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən kadrların - kitabxanaçı mütəxəssislərin xarici ölkələrdə təcrübə mübadiləsi keçməsi sahəsində boşluqlar mövcuddur. Tədqiq edilən dövrdə kitabxana əməkdaşları bir sıra seminarlarda, trening və kurslarda iştirak etsələr də, bu, müntəzəm xarakter daşımamış və hazırda beynəlxalq təcrübə mübadiləsinin inkişafına böyük ehtiyac vardır.

II fəslin III yarım fəslinin **“TÜRKSÖY-un fəaliyyəti, türkdilli dövlətlərlə beynəlxalq əməkdaşlığın təşkili və perspektivlər”** adlı I bəndində türkdilli dövlətlər arasında mövcud olan beynəlxalq elmi, mədəni əlaqələr, onların inkişafı, türk xalqlarının mədəniyyətlərinin inteqrasiyası və bu prosesdə Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti Təşkilatı olan TÜRKSÖY-un fəaliyyəti ətraflı tədqiq edilmişdir.

“Mədəni-tarixi dəyərlər və beynəlxalq əlaqələr sistemində Milli Kitabxananın multikultural fəaliyyəti” adlanan dördüncü yarım fəsildə multikultural dəyərlər, Azərbaycan Respublikasında multikulturalizm siyasətinin əsas komponentləri şərh edilmişdir. Azərbaycanın dünya ölkələrinə təqdim etdiyi multikultural model xalqların dostluq və mehriban şəraitdə birgə yaşamasını təmin edən modeldir. Multikulturalizm modeli dedikdə, bir dövlətin sərhədləri daxilində müxtəlif etnomədəni tərəflərin dinc yanaşı yaşaması və öz mədəni xüsusiyyətlərini, həyat tərzini rəsmən ifadə etmək və qoruyub saxlamaq hüququna malik olması nəzərdə tutulur.³⁹

Milli Kitabxananın multikulturalizmin təbliği istiqamətində həyata keçirdiyi işlər onu deməyə əsas verir ki, Milli Kitabxana həm multikultural kitabxana standartına dair beynəlxalq təşkilatların hazırladıqları sənədləri, həm də dövlətin bu sahədə siyasətini rəhbər tutaraq Azərbaycanda multikulturalizm fondunun formalaşması, mənəvi dəyərlərin təbliği, multikultural əhaliyə kitabxana-

³⁹ Multikulturalizm Azərbaycanın həyat tərzidir: metodik tövsiyələr / tərt. M.Hacıyeva, N.Alışova, – Bakı: M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası, – 2016. – s. 4.

bibliografiya və informasiya xidmətinin təşkili konsepsiyasını uğurla həyata keçirmiş və bunu gələcəkdə də davam etdirəcəkdir.

Dissertasiya işinin III fəslı “**Milli Kitabxananın informasiyalaşdırılması sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq: müasir vəziyyəti və inkişaf perspektivləri**” adlanır və iki yarımfəsildən ibarətdir. “**Beynəlxalq əlaqələrin inkişafında yeni islahatların və qrant layihələrinin yeri və rolunun müəyyənləşdirilməsi**” adlanan I yarımfəsildə kitabxananın işinin yenedən qurulmasında qrant layihələrinin rolu tarixi xronologiya ilə tədqiq edilmiş, hər bir layihənin məqsəd və vəzifəsi, əldə edilən nəticələr araşdırılmışdır. Göstərilir ki, tədqiqatçı 1998-2002-ci illər ərzində Azərbaycan Milli Kitabxanasında kitabxana işinin beynəlxalq əlaqələrinin inkişafına, kitabxananın informasiyalaşdırılmasına dair 5 istiqamətdə 10-a yaxın layihənin müəllifi və koordinatoru olmuşdur.

Tədqiqatçının müəllifliyi ilə həyata keçirilən layihələr çərçivəsində Azərbaycan Milli Kitabxanasının hazırkı rəhbərliyinin təşəbbüsü və səyi ilə 27.01.2006-cı il tarixində təsdiqlənmiş ştat cədvəlinə əsasən 4 yeni şöbə yaradılmışdır. Bunlar aşağıdakılardır:

- Elektron informasiya xidməti şöbəsi;
- Kitabxana işçilərinin təlim və tədrisi şöbəsi;
- Elektron resursların yaradılması şöbəsi;
- Kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması və informasiya texnologiyaları şöbəsi.

Beləliklə, Azərbaycan Milli Kitabxanasının qrant layihələri və qrantın bütün şərtləri müvəffəqiyyətlə həyata keçirilmiş və kitabxana özünü etibarlı bir partnyor kimi göstərmişdir.

Dissertasiya işinin III fəslinin II yarımfəslı isə “**Milli Kitabxananın informasiyalaşdırılması müstəvisində beynəlxalq əlaqələrin inkişaf perspektivləri**” adlanır. Burada tədqiqatçı apardığı elmi araşdırma nəticəsində bu gün Azərbaycan Milli Kitabxanasının beynəlxalq təcrübəsini öyrənməklə onun informasiyalaşdırılması siyasətinin əsas istiqamətlərini əks etdirmiş, bu sahədə qarşıda duran vəzifələri əsaslı faktlarla və nəzəri müddəalarla müəyyən etməyə nail ola bilmişdir.

Dissertasiya işinin “**Nəticə**” hissəsində tədqiqatın yekunu

olaraq ümumiləşdirmə aparılmış, əldə olunan əsas elmi-nəzəri və təcrübi nəticələr göstərilmiş, mövcud problemlərin həlli yolları üçün konkret təklif və tövsiyələr verilmişdir.

Yekun olaraq qeyd etmək vacibdir ki, təqdim edilən təkliflər, elmi, nəzəri və təcrübi fəaliyyət istiqamətləri, tövsiyələr Milli Kitabxananın beynəlxalq müstəvidə fəaliyyətini daha da genişləndirmək, bu sahədə kitabxananın sistemli və məqsədyönlü fəaliyyətinə, dünya təcrübəsinə əsaslanmaqla respublikamızda beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində mövcud olan aktual məsələlərin həllinə yönəlmişdir.

Dissertasiyanın əsas məzmunu aşağıdakı elmi işlərdə öz əksini tapmışdır:

1. Kitabxanaların yeni əməkdaşlıq formaları // Mədəni-maarif, – 2003. № 10. – s. 42-45.
2. Azərbaycan kitabxanaçıları Amerika Birləşmiş Ştatlarında // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya, – 2003. № 2. – s. 122-130.
3. Kitabxanaların fəndrayzing fəaliyyəti: bakalavr hazırlığı üçün fənn proqramı / M.Hacıyeva. – Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, – 2005. – 15 s.
4. Kitabxanaçıların fasiləsiz təhsilinin təşkilində Milli Kitabxananın rolu // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya, – 2005. № 1. – s. 71-84.
5. “Mustafa Kamal Atatürk və türkçülük” adlı kitab sərgisi haqqında // “Mustafa Kamal Atatürk və türkçülük” mövzusunda elmi konfransın materialları, – Bakı: AzAtaM, – 2006. – s. 63-73.
6. Азербайджанская Национальная Библиотека им. М.Ф.Ахундова в цифровом пространстве // Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии (БАЕ), – 2012. № 4. – с. 41-43.
7. Формирование и развитие электронных информационных ресурсов в Азербайджанской национальной Библиотеки // Материалы международной конференции «Новый формат библиотек Евразии. Новые информационные системы и

- технологии». – Алматы. – 2012. – с. 219-225.
8. Azərbaycan-İran münasibətlərinin inkişafında ədəbi-mədəni əlaqələrin rolu // Mədəniyyət.az, – 2015. № 10 (296). – s. 84-85.
 9. Azərbaycan-İran mədəni əlaqələrinin inkişafında kitab və kitabxanaların rolu // Azərbaycan Milli Kitabxanasının Elmi Əsərləri, – 2015. Buraxılış 7. – s. 26-30.
 10. Azərbaycan Milli Kitabxanasının informasiyalaşdırılması və modernləşdirilməsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq // Kitabxanaşünaslıq və informasiya, – 2015. № 3 (18). – s. 81-88.
 11. Tehranda beynəlxalq kitab sərgisi // “Mişov dağı” jurnalı (türkcə-farsca), – Tehran: Mişov Kültür Dərnəyi, – 2015. № 14. – s. 144-147.
 12. Международное сотрудничество в сфере информатизации и модернизации Азербайджанской Национальной Библиотеки // «Бібліятэчны веснік» навуковы зборнік. Нацыянальная бібліятэка Беларусі, – 2015. Вып. 7. – с. 136-143.
 13. Русско-Азербайджанское библиотечное сотрудничество на современном этапе (на примере Азербайджанской Национальной Библиотеки) // Материалы двадцатой международной научной конференции «Библиотечное дело-2015: документно-информационные коммуникации и библиотеки в пространстве культуры, образования, науки», – Москва: Скворцовские чтения. – ч. 1. – 2015. – с. 71-75.
 14. Роль Азербайджанской национальной библиотеки им. М.Ф.Ахундова в организации непрерывного обучения библиотечных кадров // Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии (БАЕ), – 2016. № 3. – с. 34-36.
 15. Azərbaycan Milli Kitabxanası və TÜRKSOY türk xalqlarının ədəbi-mədəni əlaqələri müstəvisində / “Kitabxana-informasiya fəaliyyəti və fənlərarası inteqrasiya” mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın materialları. – Bakı, – 2016. – s. 86-89.
 16. Azərbaycanda kitabxanaçı kadrların fasiləsiz təhsilinin təşkilində Milli Kitabxananın rolu / “E-kitabxanaların formalaşması

- problemləri” mövzusunda respublika elmi-praktiki konfransının materialları, – Bakı, – 2016. – s. 92-94.
17. Azərbaycan Milli Kitabxanası türk xalqlarının mədəniyyətlərinin inteqrasiyası sistemində (1994-2014) // Kitabxanaşünaslıq və informasiya, – Bakı, – 2017. № 1 (22). – s. 57-68.
 18. Milli Kitabxananın beynəlxalq kitabxana təşkilatlarında elmi, mədəni və təşkilati fəaliyyətinin əsas istiqamətləri // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya, – Bakı, – 2017. № 1 (40). – s. 49-60.
 19. Роль и задачи Национальной Библиотеки в пропаганде идей мультикультурализма в Азербайджане / М.Гаджиева // «Гілея» науковий вісник. Збірник наукових праць. Киев: Видавництво «Гілея», – 2017. Вып. 7 (122). – с. 132-137.
 20. Heydər Əliyev Milli Kitabxananın inkişafının təminatçısı kimi // Mədəniyyət.az., – Bakı, –2018. №3 (319). – s. 46-49.
 21. Milli Kitabxananın inkişafında Heydər Əliyev şəxsiyyəti və əldə edilmiş uğurlar / “Kitabxana-informasiya fəaliyyətində innovasiyalar və fənlərarası inteqrasiya” mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın materialları, – Bakı, – 2018. – s. 38-40.
 22. Türk dünyasının tanınmış alimi Abuzər Xələfov // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya, – Bakı, – 2019. №2 (45). – s. 78-84.

Dissertasiyanın müdafiəsi 25 noyabr 2022-ci il tarixində saat 10⁰⁰ Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən BED 1.30 Birdəfəlik Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Bakı, AZ 1143, H.Cavid prospekti, 115.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun Elmi arxiv və kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 24 oktyabr 2022-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 21.10.2022

Kağızın formatı: A5

Həcm: 42128 işarə

Tiraj: 100